

12. Скачкова Г. С. Труд иностранцев в России : правовое регулирование : научно-практ. пособие / Г. С. Скачкова. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – 264 с.
13. Комментарий к Трудовому кодексу Российской Федерации / М. О. Буянова, К. Н. Гусов [и др.]; под ред. К. Н. Гусова. – 7-е изд., перераб. и доп. – М. : Проспект, 2008.
14. Постановление исполнительного комитета Всеобщей конфедерации профсоюзов “О ратификации и соблюдении конвенций МОТ” от 07.04.2011 г. № 7-14. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [www.vkr.ru/upload/global/1104_isp_7-14\(1\).doc](http://www.vkr.ru/upload/global/1104_isp_7-14(1).doc)
15. Зыкина Т.А. Реализация прав работников : учебное пособие / Т. А. Зыкина. – Архангельск : ИПЦ САФУ, 2013. – 104 с.
16. Занини Дж. Содействие России в переходе к рыночной экономике: беспрецедентная задача / Дж. Занини. – Вашингтон, Федеральный округ Колумбия, 2003. – 188 с.
17. Бергер М. Российские интересы Всемирного банка и его президента / М. Бергер // “Известия”. – 1995 – № 205.

Грицай С. Я. Роль международных организаций в процессе модернизации социальной политики Российской Федерации (1991-2011 гг.)

В статье анализируется сотрудничество Российской Федерации с международными организациями в социальной сфере на протяжении 1991-2011 гг. В контексте исторических трансформаций исследованы основные подходы по внедрению международных социальных стандартов для повышения благосостояния населения России. Международные нормы легли в основу создания конституционных стандартов в сфере социального обеспечения населения России, содействовали развитию социального диалога.

Ключевые слова: международные организации, социальная политика, социальное развитие, социальные стандарты, уровень жизни, Конституция Российской Федерации, власть.

Grytsai S. Y. The role of international organizations in the process of modernization of social policy of the Russian Federation (1991-2011)

Cooperation between the Russian Federation and international organizations in the social sector during 1991-2011 is analyzed in the article. In the context of historical transformations author examined the main approaches to the implementation of international standards for the social welfare of the Russian population. In international relations of the Russian Federation great importance is given international cooperation in social and labor sphere, modernizing social policy based on social standards in leading countries, social protection in accordance with the norms and principles of international organizations. Russia cooperates with all international organizations of the UN system for the protection of social rights and freedoms of citizens. State efforts in the field of social policy focused at achieving the main goal - the development of new living conditions.

Keywords: international organizations, social policy, social development, social standards, welfare, the Constitution of the Russian Federation, government.

УДК 94:321.74:321.8(470+571)"199"

О. Б. Потапова

НАСЛІДКИ “РАДЯНСЬКОЇ НАДДЕРЖАВНОСТІ” ДЛЯ РОСІЇ НА ПОЧАТКУ 90-х РОКІВ ХХ ст.

У статті розглядається ситуація у незалежній Росії на початку 90-х років ХХ ст. Зроблено спробу виділити чинники впливу на її розвиток як у внутрішньому житті, так і на зовнішньополітичній арені. Обґрунтовується думка, що для успішного зовнішньополітичного курсу у зазначений період країні не вистачило мудрого керівництва, внутрішніх резервів та ідеологічного підґрунтя для якісних змін, а прагнення відповідати статусу наддержави спричинило “zigzag” у зовнішній політиці.

Ключові слова: внутрішня політика, зовнішня політика, атлантизм, багатовекторна політика, суспільство, Російська Федерація, Сполучені Штати, СРСР.

Останнім часом історики все частіше повертаються до подій початку 90-х років ХХ ст. Наслідки розпаду СРСР для світової спільноти тільки тепер усвідомлюються. Але перемини, які відбулися за цей час, показують, що ні країна, ні світ не змогли їх подолати. Всі ідеї оновлення державного розвитку, які виникали і були апробовані на Заході, потрапивши до Росії, проходили адаптацію... і втрачали свій початковий зміст. Історичний розвиток СРСР, нездатність його керівництва провести кардинальні реформи у всіх сферах залишили по собі неоднозначний спадок. Процес становлення російської суверенної держави відбувався дуже складно, адже тягар проблем з вирішення національного питання і втрати національної ідентичності, розгубленість щодо векторів формування зовнішньополітичного курсу для реалізації внутрішніх реформ, підтримка статусу наддержави виявився занадто важким. Спробуємо розібратися докладніше у тому, що постало на шляху інтеграції Росії до світової спільноти.

Після розпаду біполярної системи зарубіжна історіографія зосередила свою увагу на сценаріях перебудови нового світового устрою, що відображено у працях З. Бжезінського [1], Ф. Фукуяма [2]. Критикою політики американської влади щодо посткомуністичної Росії пронизана робота Ст. Коена [3], де автор назвав допомогу американських радників у проведенні реформ трагедією. Привертає увагу ґрунтовна розвідка А. Лінча про реалії російської зовнішньої політики [4], в якій автор висловлює здивування

прагненнями Росії зберегти видимість свого великодержавного статусу на світовій арені, в той час коли ресурсів для цього не має.

Російська історіографія проблеми є доволі широкою. Варто зазначити, що це пов'язано із обговоренням нагальних питань державного розвитку в наукових колах. Часто предметом дискусій виступала зовнішня політика Росії, альтернативні варіанти її напрямів і концепції, роль еліт у цьому процесі. Серед авторів можна назвати М. Загладіна [5], Г. Немирю [6], В. Разуваєва [7], В. Согріна [8], Л. Шевцову [9] та ін.

Вітчизняна історіографія з проблеми розкриває вплив окремих американських лідерів на російсько-американські взаємини та пошуки шляхів розвитку зовнішньополітичного курсу Росією. Вона представлена працями Железняка І. С. [10], М.О.Багмета, О.В. Шевчука [11] та ін.

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що дослідники зробили значний внесок у розробку проблеми. Разом з тим, узагальнення спадку "радянської наддержави" для Росії і спроба виокремлення чинників впливу на розвиток країни не є чітко окресленими. Тому актуальність теми в нинішніх умовах є очевидною.

Автор статті має на меті проаналізувати внутрішньодержавну ситуацію в РФ, сформулювати коло проблем, які перейшли Росії у спадок від СРСР і з'ясувати чи були вони вирішені протягом 90-х років ХХ ст.

Друга половина 80-х років ХХ ст. для СРСР була насиченою внутрішньодержавними подіями. М. Горбачев намагався змінити країну провівши економічну реформу. Але очікуваних результатів це не дало, оскільки проголосивши радикальні перетворення, керівництво зволікало з їх проведенням. Ситуація виходила з під контролю. Зміна діючих осіб і прийняття низки законів не виправила ситуацію, але соціальна напруга стала у суспільстві зростати. Спроба впровадження програми "500 днів" показала спротив союзного уряду зміні, а М. Горбачев змушений був піти з ним на компроміс, що продемонструвало справжній стан справ у керівництві. Економічні проблеми зростали: відбувалося скорочення виробництва, запровадження розподілу продуктів, посилення інфляції, зниження рівня життя.

М. Горбачев намагався здійснити реформу політичної системи. Було витрачено багато часу на формулювання ідей, пошуки компромісу між різними впливовими групами радянської партноменклатури перш ніж він зрозумів, що партія в принципі не може змінитися. Відбулося оформлення опозиційного руху. Відсутність у керівництва вираженої національної політики перетворювала у вибухонебезпечну проблему національне питання. Надмірний контроль за економічним і соціальним розвитком республік позбавляв їх самостійності і можливості більш ефективно використовувати свої ресурси. Протягом 1986-1990 рр. відбулася низка конфліктів, в тому числі й на національному ґрунті: в Якутії, Казахстані, рух татар за відновлення їх автономії в Криму, рух за об'єднання Нагорного Карабаху з Вірменією, у прибалтійських республіках рух за відокремлення від СРСР, в Узбекистані, Абхазії, Азербайджані, Південній Осетії, рух у Грузії за вихід з СРСР, потім у Молдавії. Окремі з них мали криваві наслідки. Посилились відцентрові тенденції.

На відміну від внутрішньої політики, у зовнішній М. Горбачев змушений був діяти більш активно, оскільки намагався покращити імідж СРСР. Він часто одноосібно приймав відповідальні рішення, за що зазнавав критики [16]. У зовнішній політиці ключовою проблемою кінця 80-х – початку 90-х років ХХ ст. було припинення гонки озброєнь. Постало питання про шляхи зняття напруження. Однак, СРСР був державою, зовнішньополітична концепція якої десятиліттями визнавала переваги соціального вибору, відповідно до якого відбувався поділ народів і держав. Тому радянські дипломати мали довести світовій спільноті, зокрема й США, що тепер вони надають перевагу загальнолюдським цінностям і підтвердити це конкретними односторонніми кроками. Першим і найскладнішим кроком була ініціатива припинення "холодної війни", але в середині країни вагомим доказів правильності кроків не було знайдено. Усвідомлення М. Горбачевим реального становища СРСР змусило його активніше діяти у напрямку інтеграції країни у світове співтовариство.

Керівництво КПРС і радянської держави зовсім не передбачало швидкого краху зовнішньополітичних зв'язків і союзів СРСР періоду "холодної війни". З огляду на розпад соцтабору і складну ситуацію всередині країни, перебудувати вже не було чого. Спроба реанімувати соціалізм і "створити регульований ринок з вмонтованими механізмами соціального захисту призвели до розвитку деформованих ринкових відносин, які поєднували в собі найгірші риси командної системи і капіталізму часів вільної конкуренції" [5, с. 56]. Тобто в СРСР намагалися штучно запровадити ринок. Створювати регульований ринок у країні, де ринкові відносини ще не склалися і місце якої в системі міжнародного розподілу праці не утвердилося виглядало авантюрою.

На Заході, на відміну від СРСР, формування ринкових відносин відбувалося разом з еволюцією суспільства і передбачало наявність робітника не тільки певної кваліфікації, але й з відповідною психологією, життєвими установками, які формувалися завдяки відсутності будь-якого соціального захисту. Ринок праці, на якому був представлений робітник з відповідними соціально-психологічними установками, формувався століттями, а ринок капіталів і товарів склався за давніх часів [5, с. 56].

В умовах, коли суспільство не було підготовлене до зміни існуючого роками стану речей, сформулювати багатоукладність економіки було можливим, але ціна ставала високою. І сплачена вона була "не за перебудову, не за перехід до ринку, а за провал амбіційних задумів створити новий світ" [5, с. 57]. Економічну реформу не вдалося реалізувати. Зрозуміло, що після падіння "залізної завіси" населення СРСР побачило інший світ, але зрозуміти і сприйняти ліберально-демократичні ідеї за такий короткий час не змогло.

Протистояння між СРСР і США завершилося формальним визначенням переможців і переможених. Дискусії про політику США, яка привела їх до перемоги у "холодній війні" показали, що змінювати тактику не

варто: “перемога була досягнута завдяки політиці з позицій сили, зміни, що відбулися в Росії, не стали незворотними, щоб відомитися від попередньої зовнішньополітичної доктрини і військової стратегії, що її підкріплювала” [6, с. 41]. Це давало підстави США перебрати на себе роль одноосібного світового лідера і обумовило поведінку зверхності щодо СРСР. Однак, не дивлячись на перемогу, і в США, і на теренах СРСР запанувала на певний час розгубленість і страх непередбачуваності розвитку подій.

Між тим, після проголошення Декларації про державний суверенітет РРФСР у 1990 р. і Серпневої революції 1991 р. доля Союзу була вирішена остаточно – він припинив своє існування. Проте окремі проблеми, що були вище описані, не могли зникнути одночасно із ним. Населення великої країни, яка рухнула неочікувано, тривалий час знаходилося у шоковому стані.

Можливості Росії як молодій країні знизилися. Однак енергійність президента Б. Єльцина, вселяла надії на краще. Зміни потрібно було починати з економіки, яка перебувала в скрутному становищі. Для відновлення контролю над ситуацією керівництво країни мало провести радикальні економічні реформи. Самому Єльцину бракувало підтримки серед владних структур, і він шукав однодумців поза їх межами. Створивши команду із молодих економістів-реформаторів, він розпочав у 1992 р. реформи, не маючи чіткої програми і часто діючи ситуативно. В рамках реформування економіки було запроваджено вільні ціни, проголошено лібералізацію торгівлі, здійснено швидкими темпами приватизацію. Результат виявився мало неочікуваним. Відбулося збіднення населення через знищення інфляцією грошових заощаджень, формування нової російської еліти – бізнесменів, банкірів, приватних торговців (часто не за класичними канонами, а за обсягом фінансових ресурсів), наповнення прилавків товарами, придбати які населення було не в змозі через обмеження грошової маси в обігу [12]. Виникла парадоксальна, здавалося, ситуація: серед населення панувало невдоволення політикою президента, проте повертатися до старих порядків воно не бажало.

Іншою рисою російської дійсності початку 90-х років ХХ ст. стало протистояння між законодавчою і виконавчою владою [13], яке ускладнювалося взаємовідносинами найбільших політичних течій країни – радикально-демократичної, консервативної і центристської [14]. Остаточно, якщо так можна говорити про політичні процеси взагалі, ця криза була подолана у другій половині 1993 р., але вона показала прагнення російського суспільства до змін і підтримку президента у боротьбі з його опонентами [15, с. 530; 16, с. 554]. Разом з тим, виявлення суспільної думки наприкінці 1997 р. показало втрату довіри населення до уряду, яка становила лише 9 – 12 % від 6000 тис. респондентів у 62 суб'єктах РФ [17, с. 560-561].

Повертаючись до нової еліти, варто звернути увагу на час її становлення як такої, стартові умови, а особливо причини здобуття нею впливу на російську владу. Сьогодні часто можна почути про корпоративізм еліт у сучасній політичній системі, але зароджувався, вірніше сказати, перероджувався він із радянського саме у той час – на початку 90-х років ХХ ст. [18, с. 25].

Нова еліта мала вписуватися у політичну систему країни. Своєю появою вона завдячувала президенту Росії. У 1993 р. еліти сприяли легітимації персональної влади Б. Єльцина через прийняття конституції РФ, де президент наділявся великими повноваженнями. Науковці вважають, що цей факт став основою тієї політичної системи, яка склалася на сьогодні в Росії. Політична реформа отримала зворотній від демократії напрям.

Поглиблює кризовий стан російського суспільства у пострадянський час втрата населенням національної ідентичності. Спостерігаючи за розвитком подій в Росії, іноді дивуєшся, як росіяни скаржаться на соціальну несправедливість, сусідів, свою країну, а коли мова заходить про державні інтереси цієї країни, вони раптом знаходять аргументи у її виправданні. Чинник національної ідентичності більше пов'язаний із зовнішньою політикою держави, потребує окремого глибокого дослідження, а обсяг статті обмежує наші можливості. Тому розглянемо ситуацію, яка склалася навколо формування вектору дій на міжнародній арені.

Ослаблення позицій Росії у порівнянні з СРСР спонукало її до активної співпраці із Заходом, від якого залежало визнання за нею суверенності, успадкування статусу члена Ради Безпеки ООН та власності колишнього Союзу за кордоном. Відкрита прозахідна позиція дозволяла зберегти Росії позиції у пострадянській системі міжнародних відносин. У 1992 р. було укладено Кемп-Девідську декларацію президентів Буша і Єльцина [19, с. 163-164] та Хартію російсько-американського партнерства і дружби [20]. Ці документи передбачали відмову від суперництва, продовження процесу скорочення озброєнь і співробітництво у підтриманні стратегічної і регіональної стабільності.

У рамках двостороннього співробітництва вівся діалог про надання конкретної допомоги Сполученими Штатами Росії. Однак, допомога американців у побудові нової Росії мала доволі цікаві форми. Ст. Коен, американський історик, зазначав про негативну роль США у вирішенні економічних проблем в Росії, спробах “переробити Росію за своїм образом і подобою” [3, с. 22]. Поява американських радників у Росії, їх намагання жорстко контролювати дотримання своїх же вимог призвело до посилення антиамериканських настроїв [3, с. 24]. Похід до Росії з метою встановлення процвітаючої і політично стабільної країни захлинувся, зіткнувшись із російською дійсністю.

Але вплив Росії, як правонаступниці СРСР, поступово збільшувався, демонструючи одночасно і не зовсім реалістичну оцінку своїх можливостей. Участь РФ у вирішенні балканського конфлікту продемонструвала зміну акцентів у власній політиці: від покійного слідування у фарватері політики США до утвердження свого великодержавницького статусу і переслідування власних цілей [4, с. 141]. За відсутності реальної допомоги А. Козирев, міністр зовнішніх справ Росії, змушений був скоригувати політику партнерства і змінити тональність риторики зі США. Суспільна думка все більше зосереджувалась на перевазі національних інтересів і їх відстоюванні. На початку 1996 р. після зняття з посади А. Козирева, новим міністром було призначено Є. Примакова. До речі, в економіці країни у другій половині 90-х років ХХ ст. відбулася стабілізація ситуації. Країна стала демонструвати поступове зростання показників.

Міністр МЗС РФ продовжив зовнішньополітичний курс, в якому дипломатична діяльність стала балансувати між двома потенційно конфліктними завданнями – домінуванням на пострадянському просторі та підтриманням нею статусу наддержави, з одного боку, і розвитком її відносин з країнами “великої сімки” – з іншого [4, с. 143]. У контексті подій вектор зовнішньої політики Росії став переміщуватися у бік ближнього зарубіжжя, не пориваючи зв'язків із Заходом. Росія прагнула зберегти статус ядерної країни. Із приходом у велику політику В. Путіна, як президента країни, відбувається переосмислення зовнішньополітичного курсу, яке завершується прийняттям оновленої концепції зовнішньої політики Російської Федерації [21].

Отже, наслідки “радянської наддержавності” для Росії у 90-ті роки ХХ ст. не тільки не були подолані, але і ускладнилися появою нової за соціальними ознаками еліти, яка зосередила у своїх руках значні фінансові ресурси. У зовнішній політиці вплив Росії поступово збільшувався, але пояснювалося це непередбачуваністю дій російської влади у критичних ситуаціях. Претензії Росії ставали більшими ніж її можливості.

Джерела та література

1. Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство / Пер. з англ. А.Іщенко. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – 203 с.
2. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Пер. с англ. М. Б. Левина. – М.: АСТ: ЗАО НПП “Ермак”, 2004. – 588 с.
3. Коэн Ст. Провал крестового похода. США и трагедия посткоммунистической России / Ст. Коэн. – М.: АИРО–XX, 2001. – 304 с.
4. Линч Аллен С. Реализм российской внешней политики / Аллен С. Линч // Pro et Contra. – Т.6. – № 4 (осень). – 2001. – С. 136–170.
5. Загладин Н. В. Почему завершилась “холодная война” / Н.В. Загладин // Кентавр. – 1992. – № 1–2. – С. 45–60.
6. Немиря Г.М. Внешняя политика после “холодной войны”: уроки истории и новые реальности / Г. М. Немиря // Кентавр. – 1991. – № 11–12. – С. 39–46.
7. Разуваев В. В. Национальная идентичность и внешняя политика России / В.В. Разуваев // Кентавр. – 1993. – № 5. – С. 3–15.
8. Согрин В. Новая идеология для России: драма из современной истории / В. Согрин // МЭМО. – 1993. – № 10. – С. 5–16.
9. Шевцова Л. Россия как вызов / Л. Шевцова [Електрон.ресурс]. – Режим доступу: <http://viperson.ru/wind.php?ID=485922&soch=1>
10. Железняк І. С. Америко-російські відносини в становленні зовнішньої політики Клінтона: до питання глобального лідерства / І. С. Железняк // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип. 107 (Ч. II). – 2012. – С. 93–99.
11. Багмет М. О. Трансформація системи взаємовідносин в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні у контексті руйнації біполярної системи міжнародних відносин / М. О. Багмет, О. В. Шевчук [Електрон.ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2002/25-12-18.pdf>
12. Анализ процессов приватизации государственной собственности в Российской Федерации за период 1993–2003 годы (экспертно-аналитическое мероприятие) / Руководитель рабочей группы – Председатель Счетной палаты Российской Федерации С.В. Степашин. – М.: Олита, 2004. [Електрон.ресурс]. – Режим доступу: http://nationalization.ru/Library/aNAJlu3_C4eTHOu_nAJIATbldf.pdf
13. Ельцин – Хасбулатов: Единство, компромисс, борьба / Сост.: Л. Н. Доброхотов (рук.), В. Н. Колодежный, А. И. Кожокина, Г. В. Лобанцова; Под ред. М. К. Горшкова, В. В. Журавлева. – М.: ТЕРРА, 1994. – 616 с.: [Електрон.ресурс]. – Режим доступу: http://www.yeltsincenter.ru/sites/default/files/books/kniga_Elzin_Xasbulatov.pdf
14. Рябов А. В. Десятью второй год / А. В. Рябов // Кентавр. – 1993. – № 1. – С. 3–18.
15. Телеграммы в адрес VII Съезда народных депутатов РФ // История России. ХХ в.: Материалы и документы / Под ред. М. Е. Главацкого. – М.: Дрофа, 1999. – 608 с.
16. Е.Т. Гайдар: “... Нужно опереться на поддержку своего народа...” // История России. ХХ в.: Материалы и документы / Под ред. М. Е. Главацкого. – М.: Дрофа, 1999. – 608 с.
17. Степень доверия правительству не превышала 9–12 % // История России. ХХ в.: Материалы и документы / Под ред. М. Е. Главацкого. – М.: Дрофа, 1999. – 608 с.
18. Рябов А. В. Корпоративизм и перспективы развития современной России // Кентавр. – 1993. – № 4. – С.22–28.
19. Декларация президентов России и США // История Отечества в документах, 1917–1993 гг. Ч.4-я. Сер. 1940-х – нач. 1990 гг. / Сост. А. Г. Колосков, Е. А. Гевуркова, Г. А. Цветкова. – М.: ИЛБИ, 1995. – 224 с.
20. Из хартии российско-американского партнерства и дружбы [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/nov_history_evropa_usa/27.php

Потапова Е. Б. Последствия “советской сверхгосударственности” для России в начале 90-х годов ХХ в.

В статье рассматривается ситуация в независимой России в начале 90-х годов ХХ в. Сделана попытка выделить факторы влияния на ее развитие как во внутригосударственной жизни, так и на внешнеполитической арене. Обосновывается идея, что для успешного внешнеполитического курса в указанный период стране не хватало мудрого руководства, резервов и идеологического обоснования для качественных изменений, а желание соответствовать статусу сверхдержавы привело к “зигзагам” во внешней политике.

Ключевые слова: внутренняя политика, внешняя политика, идеи атлантизма, многовекторная политика, общество, Российская Федерация, Соединенные Штаты, СССР.

Potapova O. B. The consequences of “Soviet super-statehood” for Russia in the early 90’s of 20th century.

The article considers the situation in independent Russia in the early 90’s of 20th century. An attempt to identify the factors that influenced its development both in the internal life and in the international arena is made. The article proves the idea, that for successful foreign policy in this period the country didn’t have enough wise leadership, internal reserves and ideological basis for qualitative changes, and that the desire to meet the superpower status led to “zigzags” in foreign policy.

Keywords: domestic policy, foreign policy, Atlanticism, multi-vector policy, society, the Russian Federation, the United States, the USSR.